

A FELÚJÍTOTT ÉS MEGÚJÍTOTT KÉPZŐK

A NYELVÚJÍTÁS HATÁSA A KÉPZŐRENDSZERRE

T. SOMOGYI MAGDA

1. A nyelvújítás és a képzők

Köztudomású, hogy a klasszikus nyelvújítás korában, vagyis a felvilágosodástól a kiegyezésig, illetve a *Magyar Nyelvőr* megindulásáig tartó mintegy száz év folyamán az egységessé vált magyar köz- és irodalmi nyelv szókészlete látványosan, kb. tízezer szóval gyarapodott. A szóalkotás terén azonban nemcsak jelentős mennyiségi, hanem bizonyos minőségi változások is bekövetkeztek, ilyen minőségi változásnak szokás értékelni az új képzők megjelenését. Valójában vadonatúj formánsokról alig beszélhetünk, a néhány, főleg szóvég-megelevenítéssel adaptált, ún. koholt képző (pl. *-onc/-enc/-önc, -da/-de, -ma/-me*, esetleg *-ag/-eg*) mellett elsősorban a felújított és megújított képzők voltak azok, amelyekkel az új szavakat létrehozták.

Toldalékaink döntő többsége ma is a képzők közé sorolható. Áttekintésükkor, elemzésükkor, a szóképzési rendszerben betöltött helyük, szerepük meghatározásakor nemcsak a természetes nyelvi folyamatok hatásával, a spontán változásokkal, hanem a szándékos változtatások következményeivel is érdemes foglalkozni.

A nyelvújítás hatásait általában túl szokás értékelni, az ortológus törekvések eredményeképpen sokáig a szabálytalanságok hangsúlyozása, nem egyszer a nyelvrontás vádja került előtérbe. Ugyanakkor máig sincs tisztázva, hogy valójában mennyire mondanak ellent a magyar nyelv szabályainak azok a szóalkotások, amelyeket a képzőhasználat vagy a képzésmód szokatlan volta miatt szabálytalannak ítélték.

A következőkben elsősorban azokat a ma is kielemezhető képzőket vizsgálom, amelyek a nyelvújítók szóalkotási lázának köszönhetően újraeledtek, illetőleg korábbi szerepkörüktől eltérő funkcióban, mintegy megújulva, kezdtek működni. Talán nem meglepő, hogy akár Szily NyÚSz.-beli listáját (a nyelvújításban „résztvevő” képzők, külön ige- és névszóképzők), akár Tolnai (1929) felsorolását vetjük össze a mai leíró grammatikákban számon tartott képzőmorfémákkal, alig találunk olyat, amelyet e két forrás nem említ. Így szinte minden mai képzőnk érintve lehet a kérdésben valamilyen módon, hiszen tágabb értelemben megújításként értékelhetjük azt is, ha valamelyik formáns gyakoribbá vált. Természetesen az érintettség különböző súlyú és mértékű. A vázlatos áttekintésben csak azokkal foglalkozom, amelyeknek a nyelvújítást megelőző szóképzési rendszerben elfoglalt helyük – tartósan vagy átmenetileg – észrevehetően megváltozott.

2. Vizsgálati szempontok

A szóképzési rendszerbeli viszonyokat a képzők különböző jellemzőinek meghatározásán keresztül vizsgálhatjuk. Az újdonságok megfigyelhetők mind az egyes formánsok gyakoriságának, produktivitásának, mind funkciójának, szófaji irányultságának vagy akár a szerkezetének megváltozásában, de esetenként nem hagyhatjuk figyelmen kívül a képző kialakulására, eredetére vonatkozó kérdéseket sem. Nem hanyagolhatók el

a szemantikai összefüggések sem, de mivel az egyes képzők származékainak bemutatásánál ezekre mindenképpen utalni kell, erre a problémakörre csak érintőlegesen térek ki. Ezzel kapcsolatos az is, hogy a nyelvújítási származékok szegmentálhatósága a mai magyar nyelvre vonatkozóan csak az elemezhetőség és az újraképezhetőség szempontjából merülhet fel. A tö- és képzőmorfémára nem bontható alakulatok helye a többi elhomályosult képzéshez hasonlóan ma már a tőszók között van (pl. *pamlag*, *szilárd*).

2.1. A gyakoriság és a produktivitás

Kétségtelen, hogy a kielemezhető képzők produktivitási és gyakorisági szempontból elméletileg és gyakorlatilag is 4 csoportra oszthatók, tehát a különféle képzők és képzésmódok lehetnek a) produktívák és gyakoriak; b) produktívák és ritkák; c) improduktívák és gyakoriak; d) improduktívák és ritkák.

Ez a felosztás természetesen a nyelvújítás előtti és utáni nyelvállapotra is érvényes. Lényeges kérdés lehet, hogy az egyes elemek hogyan, milyen mértékben kerültek át egyik csoportból a másikba akár a nyelvújítás idején, akár az azt követő időszakokban. Ahhoz, hogy erre viszonylag pontos választ adhassunk, számba kell venni lehetőleg az összes olyan képzőt, amely a korban valamilyen minőségben és mértékben működött, és mivel az előzmények és a következmények vagy utóhatások is érdekesek, a szinkrón elemzés mellett diakrón szempontokat is érvényesíteni kell. Jelen áttekintés keretében egy ilyen átfogó vizsgálatra nem vállalkozom, csupán a tendenciákat igyekszem felvázolni néhány jellemző példa segítségével.

Ugyancsak nem térek ki a produktivitással kapcsolatos elvi kérdésekre, a produktivitás, a gyakoriság és az analógia, valamint a kreativitás és a szóalkotási szabályok szerves összefüggéseinek boncolgatására. Alapvetően egyetértek Ladányi Mária e témakörben kifejtett nézeteivel (vö. 2007: 39–57; 2008: 354–70), de a nyelvújítótól felkapott képzők esetében nemcsak a gyakoriság és a produktivitás nem vizsgálható egymástól függetlenül, hanem az egyes származékok, illetőleg a különböző képzésmódok létrejöttében működő szabályok, illetőleg szabályszegések és az analógia kölcsönhatásai sem. A produktivitási szabályok a nyelvújítás esetében a tudatosság és a direkt „szócsinálási” törekvések miatt nem úgy érvényesültek, mint a természetes folyamatoknál. Egy-egy élenjáró szóalkotó „gyártmányai” erősen befolyásolták az analógiát, gondoljunk csak Bartzafalvi *-alom/-elem*, *-dalom/-delem*, *-mány/-mény* vagy *-onc/-enc/-önc* képzős szavainak sokaságára. Ezek annak ellenére szolgáltak esetenként többé, máskor kevésbé termékeny mintául további új származékok létrehozásához, hogy gyakran vagy nem transzparensak, vagy nem szabályosak, esetleg egyik követelménynek sem felelnek meg.

Az azonos képzőkkel létrehozott új szavakat tekintve a legszembetűnőbb a gyakoriság megváltozása, amelynek mértékét egyelőre csak a szótározott adatok alapján lehet hozzávetőlegesen megbecsülni. A szabályok és a termékeny minták kutatása ugyan már átvezet a produktivitás kérdésköréhez, de az egyes képzők ilyen irányú részletes vizsgálata úgy, hogy egyenként foglalkozunk velük, külön tanulmányokat igényel. A képzők életébe való mesterséges beavatkozás tovább bonyolítja azt a nyelv kutatói számára közhelyszerű alaptételt, miszerint a képzők keletkezése, elhalása permanens folyamat, éppen ezért egy nyelvállapoton belül a termékenység és a gyakoriság különböző fokán álló szuffixumok találhatók együtt, amiből következik, hogy a kivétel

és a rendszerszerű jelenség nem mindig választható szét megnyugtatóan, a döntést nem egyszer csak az elemzés célja határozhatja meg.

2.2. A szófaji meghatározottság

A képzők funkciójuk szerint lehetnek szófajváltók, szófajtartók vagy esetenként szófajjelölők. Ennek a szempontnak a vizsgálata a nyelvújítási származékok esetében nagyon jellemző lehet, egyrészt azért, mert az új képzéseknél a szóalkotók többsége számára egyáltalán nem volt fontos, hogy egy adott képzőt milyen szófajú alapszóhoz társít, és hogy így milyen szófajú új szót hoz létre. Tipikus szófajváltó képzőt minden gond nélkül szófajon belül tartottak, vagy fordítva. Ezek szerint egy korábban csak deverbális (pl. *-ár /-ér, -mány/-mény*) vagy csak denominális (pl. *-nok/-nök*) névszóképzővel denominális, illetőleg deverbális származékokat alkotni elvileg nem lehet, de gyakorlatilag sikerült (vö. *tüz-ér, ok-mány, mér-nök* stb.), így kapcsolódhatott kicsinyítő képző akár igetőhöz is (pl. *talál-ka*). Az ilyen származékokat a nyelvészek különösen a XIX. század végén nagyon helytelenítették, és ez a megítélés sokáig befolyásolta a nyelvművelést. A nyelvújítást értékelve Fábrián (1984: 59) azonban felhívta a figyelmet arra, hogy több olyan képzőnk is van, amelyik hagyományosan kettős szerepű. Ezt még kiegészíthetjük azzal, hogy alapnyelvi képzőink többségére pedig a multifunkcionalitás volt a jellemző, tehát nyelvünktől egyáltalán nem idegen, hogy ugyanaz a képző különböző szófajú alapszavakhoz járulhasson.

A mai nyelv szemszögéből nézve a szófajjelölő funkció is előtérbe került, hiszen az elvonással létrehozott tövekhez illesztett képzők csak a származékszó szófaját határozták meg minden kétséget kizáróan. Igaz ugyan, hogy ez a megállapítás a korabeli szinkrón viszonyoknak nem feltétlenül felel meg, hiszen szép számmal találunk olyan elvonással létrehozott töveket, amelyek ideig-óráig önálló életet éltek a nyelvújítás idején, pl. *fesz, gerj, hábor, hars, könyör, sanyar, szenv, szomor, tám, tév*. A sor még hosszan folytatható, de elsősorban azok az érdekesek, amelyek még ma is önállóak, pl. *bősz, csáb, csőd, éber, heg, iszony, korcs, lob, pír, rag, szörny, tan*.

A kérdés taglalása messzire vezet, mivel korábban már részletesen foglalkoztam vele (T. Somogyi 1984: 310–2, 1987: 15–22), most csak utalni szeretnék arra az alapvető problémára, hogy a nyilvánvaló jelentésbeli összefüggések ellenére sem tekinthetők transzparensnek a velük összefüggő képzett szóalakok – legyenek azok az elvonás alapjai, vagy már az elvonással létrehozott tőből alkotott származékok.

A nyelvújítás értékelői minden esetben boncolgatják a szóalkotások szabályos, illetőleg szabálytalan voltának kérdését is elsősorban a szófaji irányultság vonatkozásában. Ezzel kapcsolatban feltétlenül meg kell vizsgálni, hogy mennyiben „felelősek” a nyelvújítók azért, hogy a ma kielemezhető képzőink között jó néhány olyan van, amelynél eliminálható, hogy mely szófajokhoz kapcsolható. Esetükben a szófaj-meghatározó szerep a domináns (T. Somogyi 2000: 31–2). Minden bizonnyal ilyen az *-s* melléknév-képző (vö. *utólag-os, beteg-es, rendszer-es, kettő-s, szor-os*), az *-ít* ige-képző (vö. *közel-ít, szép-ít, alak-ít, áll-ít, szor-ít*) és a *-ság/-ség* főnévképző (vö. *távol-ság, merész-ség, erdő-ség, tanul-ság*) is. Természetesen próbálhatjuk szófajváltással magyarázni az alapszavak szófaji sokszínűségét, de ez inkább a probléma megkerülését eredményezi. Azt újabb példák nélkül is könnyű belátni, hogy bár a ma is termékeny minták felől nézve feltehetőleg nagyobb jelentősége van a szófaji kapcsolhatóság meghatározottságának,

de a továbbképzés és a ragozás, jelezés szempontjából a döntő az, hogy milyen szófajává lesz egy adott szó, szemben azzal, hogy milyen szófajú volt.

2.3. A képzők szerkezete

A képzők szerkezetük szerint egyszerűek vagy összetettek. Első pillantásra a megkülönböztetés világos, egy képző egyszerű, ha egyelemű; összetett képzőről (vagy képzőbokorról) pedig akkor beszélhetünk, ha két vagy több képző meghatározott sorrendben úgy kapcsolódik együtt egy szótóhoz, hogy az elől álló képzővel elvileg alkotható derivátum nem létezik a vizsgált nyelvéllapoton belül. Egy összetett képző vagy képzőbokor elemei továbbra is létezhetnek önállóan, sőt egymással kapcsolódva is minősíthetők önállóan, ha származékaik egymásból levezethetők valamely más szótó mellett. A kérdést bonyolíthatja még egyes szóelemek elhomályosulása, illetőleg az, hogy szinkrón vagy diakrón szempontokat érvényesítünk. Igaz ugyan a *Magyar grammatikában* olvasható megállapítás, mely szerint „[s]okszor nem könnyű eldönteni, hogy két képző egymásutánjáról vagy egy összetett képzőről van-e szó” (Keszler 2000: 313), de véleményem szerint a vizsgálati szempontok megfelelő kiválasztásával, valamint mind a származékok, mind a toldalékok komplex elemzésével elég jól el lehet különíteni őket (T. Somogyi 2000: 29–30). További, az összetett képzők típusainak megkülönböztetésére is alkalmas szempontokat H. Varga (2000: 519) fogalmazott meg.

A kérdéskörrel a nyelvújítás kapcsán is foglalkozni kell, hiszen az újonnan létrejött képzőösszetételek is az addigi képzők egyfajta megújítását jelentik más szerepkörben. A nyelvújítók éppen azért, mert nem tartották fontosnak, hogy világosak és szabályokba foglalhatóak legyenek az alapszó és a származékszó közötti jelentés- és szófajtani viszonyok, az alkalmi képzőtársulásokból, egyedi megoldásokból alakult olyan új képzőbokrokat hoztak létre, illetőleg tettek gyakorivá, amelyekkel a mai nyelvben is számolni kell (pl. *-zat/-zet, -sít, -sul/-sül*).

2.4. A képzők eredete, kialakulása

Eredetük szerint a képzők lehetnek ősiek, belső keletkezésűek, jövevények vagy idegen eredetűek. Kialakulhatnak más szóelemből, esetleg valamely önálló szóból, létrejöhetnek adaptációval, azaz ráértéssel vagy szóvég-megelevenítéssel. Ebben a vonatkozásban minket csak azok érdekelnek, amelyeknek a fejlődéstörténetébe a nyelvújítók beavatkoztak, ezek közül is elsősorban azok, amelyeket fel-, illetőleg megújítottak. **Felújított képzőknek** nevezem azokat, amelyek a kérdéses időszakra már elavultak, visszaszorultak, elvesztették produktivitásukat, esetleg elhomályosultak, **megújított képzőknek** pedig azokat, amelyek a nyelvújítóktól valamilyen – többé vagy kevésbé – jól körülírható többletfunkciót és -jelentést kaptak, illetőleg az addigitól eltérő szerepben kezdték használni őket.

A képzők fel- és megújítása kapcsán ki kell térni az adaptáció kérdésére is, mert sok nyelvújítási szóalkotás esetében nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy téves következtetésen alapuló pusztán szóvég-megelevenítésről vagy ráértésről van-e szó egy új formáns alkalmazásakor, vagy érdemes vizsgálni valamely kihalt képző hatását (pl. *szerep, roham, jogar*), és akkor a kérdéses szóelemet nem az új, hanem a felújított képzők közé kell sorolnunk. Természetesen ezt a kérdést csak a ma is világosan szegmentálható származékok elemzésekor érdemes felvetni, illetve akkor, ha a képzésmód

feltehetően valamilyen mintát követ. A szóalkotások hátterének feltárásával kapcsolatban ma is igazak Tolnai (i. m. 208) szavai: „A szócsináló tudatában homályosan ködlik valamely szócsoport, melyből »megérzi« a g y ö k ö t, egy másik csoport, melyben k é p z ő t vél felismerni; a régiség szolgáltatja a h o l t, s z u n n y a d ó és b é n u l t képzőket, melyek életre kelthetők és igazolhatják a többi képzést.”

2.4.1. A keletkezés ideje

Egy-egy képző (vagy képzőbokor) megjelenésének, működésének, esetleges visszaszorulásának a megfigyelése, adatolása általános és egyedi vonatkozásban is hasznos információkkal szolgálhat a rendszer egészére nézve. Az adatolás gyakran nem egyszerű, hiszen a nyelvtörténészek számára közhely, hogy az első előfordulás – legyen ez akár egy önálló szó, vagy akár csak egy morféma – arra elegendő, hogy azt tudjuk, az adott időpontban ez a nyelvi elem már létezett. Számos egyéb nyelvi és nyelven kívüli tény ismerete alapján állapítható meg vagy csak feltételezhető, hogy valójában mikortól létezik a kérdéses szó vagy toldalék. A képzőbokok esetében még bonyolultabb a helyzet, hiszen – ahogy erről a képzők szerkezetével kapcsolatban már volt szó – a formánst alkotó elemek együttes megjelenését még nem biztos, hogy összetett képzőnek minősíthetjük.

2.5. A szabályosság kérdése

Mindegyik típusnál felmerülhet a szabályosság kérdése, de a problémakör annyira szerteágazó, hogy most csak azzal kívánok foglalkozni, hogy a nyelvújítás kora előtti időszakot megelőzően már elavult, esetleg elhomályosult, vagy ritkán előforduló, sőt egyáltalán ki nem mutatható, tehát szempontunkból új, illetőleg megújított vagy felújított képzők hogyan illeszkedtek be a többi képző közé. Ennek a kérdésnek is két vetülete van: az érintett formánsok viszonya a korabeli rendszerhez, illetve az, hogy a nyelvújítási mozgalom, majd az azt követő ortológus ellentámadás után milyen lett a rendszerbeli helyük. A probléma úgy is megfogalmazható, hogy a régi-új képzők bevonásával a nyelvújítás mennyiben alakította át a képzőrendszert, a szabálytalanságok vélt vagy valós szabályok megszegésével jöttek-e létre, és ha meg tudtak gyökeresedni a nyelvben, tényleg szabálytalanságok-e?

3. A képzők és képzésmódok

Az itt közölt áttekintésben a nyelvújítás során felújított és megújított, illetőleg adaptált képzőket vizsgálom a legfontosabb jellemzők, vagyis eredetük, funkciójuk és gyakoriságuk szerint. Az egyes képzők bemutatásához a TESz., az EWUng, az UEW., a NyÚSz., az ÉKSz.², a VégSz. és a legutóbb megjelent MKSz. szóanyagára, valamint D. Bartha Katalin képzőtörténeti munkájára és a történeti nyelvtanokra támaszkodó kéziratot adattáramat, valamint azokat az ebből általam írt, toldalékokat tárgyaló szócikkeket használtam fel, amelyek az ESz.-ban már megjelentek.

3.1. Elavult és ritka képzők

A nyelvtörténeti adatok tükrében a nyelvújítást megelőzően már elavultnak és/vagy ritkának bizonyuló képzők közül elsősorban azokat tekinthetjük felújítottnak,

amelyekkel meglehetősen sok új származékot alkottak a nyelvújítók. Ezek közé tartoznak többek között a *-g*, *-ály/-ély*, *-ány/-ény*, *-mány/-mény*, *-nok/-nök*, *-ár/-ér* névszóképzők. Más esetekben az új szó alkotására kiszemelt formánst csak néhány esetben alkalmazták, pontosabban csak egy-két újonnan létrehozott szóban őrződött meg. Ilyen az *-l* (*-al/-el*), *-más/-més*, *-csa/-cse*, *-cs*, *-c*, *-só/-ső* névszóképző és a *-lal/-lel* igeképző is.

3.1.1. A képzőfelújítások

A következőkben azt próbálom bemutatni, hogy a nyelvújítók az említett képzőket milyen szóalkotási minták alapján, hogyan vonták be a szókincs bővítésbe.

A főnévképző deverbális *-ály/-ély* 1252-től adathozható. Igei alapszóhoz járulva általában a cselekvőt vagy a cselekvést fejezte ki, pl. *asz-ály*, *oszt-ály*. A nyelvemlékek tanúsága szerint a régi nyelvben csak kevés származékban fordult elő. A nyelvújítók kedvelték, igéből, névszóból is alkottak vele új szavakat, pl. *usz-ály*, *tart-ály*, *szent-ély*, *ünnep-ély*, *agg-ály*, *borzad-ály*, *er-ély*, *rejt-ély*. A névszói alapú képzésekre lehet, hogy hatottak a korábbról származó, hasonló végződésű, szintén csak kis számban kimutatható denominális származékok (pl. *szem-ély* 1214; *lap-ály* 1617), bár ezekben nem ez a formáns, hanem az *-l* ~ *-ly* denominális névszóképző tövéghangzóval megnyúlt változata szerepel (vö. D. Bartha 1958: 83–4).

Az *-ály/-ély* ma már természetlen ugyanúgy, mint az *-ány/-ény* névszóképző, amelynek első ismert adatát 1380 körül jegyezték le. Igei alapszóhoz járulhatott, származékai elsősorban a cselekvőt (*ser-ény*) vagy a cselekvés tárgyát (*köt-ény*) jelölték. A régi magyar nyelvben nem volt túl termékeny, de a nyelvújítók jó néhány új származékot is alkottak vele nemcsak igei alapszóból, pl. *nyit-ány*, *hajt-ány*, *növ-ény*, *vág-ány*, *föl-ény*, *mell-ény*, *vir-ány*; és nemcsak főnevet, hanem melléknevet is, pl. *puh-ány*. A teljesség igénye nélkül felállított példasorból is látszik, hogy az új képzésekben az eredeti funkció már eléggé háttérbe szorult, szabályt se lehet felállítani. A képző népszerűségére magyarázat lehet, hogy a korban jó hangzásúnak tartották a vele alkotott szavakat, ezt bizonyítják Berzsenyi szavai „Nem volna-e jobb *éber* helyett *ébrékn* avagy a szebb hangú *ébrény*” (idézi NyÚSz. 52). Ez a melléknévi használatú *ébrény* nem került be a nyelvbe, volt ugyan egy főként az orvosi nyelvben használatos *ébr-ény* 'embrió' jelentésű főnév, ami azonban az *ébredő lény* összerántásával keletkezett. (Itt kell megjegyezni, hogy sokszor nem lehet eldönteni, hogy valamely szóalak szóképzéssel vagy más szóalkotási móddal jött-e létre, gyakran csak onnan tudjuk, hogy a szóalkotó beszámolt a módszeréről. Mivel nagyon sok esetben a ténylegesen képzett származékok és az alapszó kapcsolata sem egyértelmű, vagyis a képzés nem tekinthető transzparensnek, nincs értelme külön-külön tárgyalni az azonos végződéssel létrehozott derivátumokat.)

A *-mány/-mény* főnévképzőbör első előfordulásait a Jókai-kódexben (1372 u.) találjuk. A nyelvújítást megelőzően szinte kizárólag tárgyias igékhez járult, pl. *tudomány*, *gyűjt-emény*. Származékai elsősorban a cselekvés eredményét fejezték ki. Már az ómagyar korban kezdett elavulni, a nyelvújítók azonban újraélesztették, és számtalan új szót alkottak vele tárgyias és tárgyatlan igéből egyaránt, pl. *tanul-mány*, *tűn-emény*, *biz-omány*, *ered-mény*, *közl-emény*, *állít-mány*, *kiad-mány*; sőt főnévhez, határozószóhoz is illesztették, pl. *ok-mány*, *tok-mány*, *or(r)-mány*, *esz-mény*; *körül-mény*. A tarkaság ellenére eredeti funkciója az új képzések jelentős részében érvényesült, tehát viszonylag sok a transzparens származéka, amelyben nyilvánvaló az eredményjelentés. Ezen kívül

a mai nyelv számára is a változatos kifejezés lehetőségét kínálja a túl gyakori *-ás/-és* mellett. Ezért lehetséges, hogy egy-két új szó alkotására újabban is használjuk akár tudatosan is, pl. *kioszt-mány* (a *handout* magyarítására), de előfordulhat denominális jellegű képzésben is egyedi motivációval, pl. *undor-mány*.

A *-nok/-nök* foglalkozásnév-képző jövevény toldalékként került a szlávból (vö. szl. *udvar* : szl. *udvarnok*) a magyarba egészen az ómagyar kor elején. 1024-től már a szlávtól függetlenül képeztünk vele új szavakat, igaz, a nyelvújítás koráig csak néhány főnévből. Ezek a következők *asztal-nok, fegyver-nök, pohár-nok, tál-nok, tár-nok, titok-nok*. A nyelvújítók nagyon megkedvelték, az alapszó szófajától függetlenül tömegesen hoztak létre vele új származékokat nem csak foglalkozás megnevezésére, pl. *el-nök, mér-nök, ügy-nök, véd-nök, hivatal-nok, mér-nök, ül-nök, fő-nök, dönt-nök, gyakor-nok, hord-nok, járul-nok, javít-nok, vés-nök, akar-nok, zsar-nok*. Érdekes, hogy a korábban csak egyetlen adattal képviselt *titoknok* (1554) szót 1780 körül újra megalkották, bár később ezt kiszorította a *titkár*.

Sajátos az *-ár/-ér* névszóképző helyzete, amelynek első adata már a TA.-ban megtalálható (*feheruaru* 1055). Mint deverbális formáns már az ómagyar korban sem volt termékeny, de a *füz-ér, tölcs-ér, vez-ér, búv-ár, kop-ár* származékokból ma is ki-elemezhető. Igei alapszóból melléknevet és főnevet is hozhatott létre, utóbbiakban jelölhette a cselekvőt, pl. *búv-ár, vez-ér*, a cselekvés eredményét, pl. *füz-ér* vagy eszköztét is, pl. *tölcs-ér*.

A nyelvújítók alkotásai között jelentős számban találunk *-ár/-ér* képzős szavakat, amelyek egy része deverbális, pl. *hord-ár, üz-ér, szakad-ár, áldoz-ár*; nagyobb részük azonban denominális, pl. *bank-ár, csat-ár, dal-ár, tűz-ér, fut-ár, hord-ár, idom-ár, irodalm-ár, pinc-ér, tan-ár, titk-ár, zen-ér, forradalm-ár*. Mivel az így alkotott szavak többsége valamiféle foglalkozást, hivatást, illetőleg valamilyen (elhivatott) tevékenységet folytató személyt jelöl, felmerülhet, hogy a *kulcsár, kádár* stb. szláv jövevéyszavak *-ár* végződése is lehetett az analógia alapja. Mintául szolgálhatott azért is, mert ez a szlávban is foglalkozásnév-képző, és az említett példák a magyarban is tekinthetők transzparensnek, hiszen van, illetve volt *kulcs* és *kád* szavunk. A probléma nem ilyen egyszerű, ezt mutatja például a *csill-ár* és a *siv-ár*, amelyeket a *csillog*, illetőleg a *sivata*g tövéből alkottak, és nyilvánvaló, hogy a *füz-ér, kop-ár* stb. szuffixuma, vagyis az ősi deverbális nomenképző volt a minta.

3.1.2. Felújítási kísérletek

A következőkben tárgyalt képzőkkel kapcsolatban inkább csak felújítási kísérletről lehet szó, hiszen ma már egyikük sem tekinthető sem gyakorinak, sem termékenynek, és mindegyikükkel meglehetősen kevés új származékot hoztak létre.

Csak két új szó (*áll-omás* 1829, *vall-omás* 1787) alkotásához elevenítették fel a nyelvújítók a *-más/-més* képzőbokrót, amit nem is találunk meg a NyÚSz. Függelékében. A formáns, amelynek elemei már az ősmagyar korban bokrosulhattak, mindössze néhány mély hangrendű szavunkban mutatható ki, valószínűleg már az ómagyar korban sem volt termékeny. A legrégebbi adat az *áld-omás*-ra vonatkozik (1150 k.). A régiségből adatható még a *lát-omás* (1211), a *hall-omás* (1372 u.) és a *tud-omás* (1643, de: *tud-omás-os* 1380 k.). Magas hangrendű változata csak a már elavult *él-emés* 'élelem' szóalakban mutatható ki, viszont van adat az *él* ige pusztá *-m* mozzanatos képzős szár-

mazékára is (*él-emik*), valamint mai nyelvünkben is megvan még továbbképzésben (vö. *élem-edett*).

A *-csa/-cse* kicsinyítő képzőbokrót sem találjuk meg az említett Függelékben, a mai köznyelvben is teljesen elavultnak számít, főleg elhomályosult származékokban, pl. *tó-csa*, *vér-cse*, *szár-csa*, valamint néhány keresztnévünk becéző alakjában őrződött meg, pl. *Jul-csa*, *Bor-csa*. Egy-két elavult szóalaktól is kielemezhető, pl. R. *gyermek-cse*, R. *tolvaj-csa*. (Helynévképző szerepének vizsgálata nem tartozik a tárgykörbe. Egyébként az ómagyar korban *-sa/-se* alakban is előfordult, legkorábbi adata is erre utal: 1055 *ursa*.) A nyelvújítók figyelmét ez a régi és ritka formáns sem kerülte el egészen, alkottak vele egy-két új származékot, pl. *szem-cse*, *üveg-cse*, *levél-cse*.

Az 1211-től adatolható *-cs* névszóképző már a nyelvújítás előtről is kimutatható igei és névszói alapszavak mellett egyaránt. A névszói származékokban kicsinyítő szerepe van, pl. *köv-ecs*, az igei származékok, pl. *habarcs*, *tekercs*, viszonylag későn jelentkeznek. A *puffan-cs*, *lebben-cs*-féle képzésekben lehet, hogy tréfás szóalkotás eredményeképpen a felszólító módú alak (vö. *puffants*, *lebbents*) főnevesült. A nyelvújítók mind a kicsinyítő, mind a deverbális *-cs* képzőt felhasználták néhány esetben, pl. *labda-cs*, *szög-ecs*, *ur-acs*, illetve *gyut-acs*, *töm-ecs*, *sziv-acs*. Ma már ez a formáns sem tartozik a termékeny toldalékok közé.

A kevés adat ellenére (*bohó-c*, *él-c*, *jeg-ec*) érdekes módon a *-c* névszóképző szerepel a NyÚSz. már többször említett Függelékében. Kérdés, hogy tekinthetjük-e önálló formánsnak vagy csupán az *-sz* névszóképző változatának, de már 1351-ből van rá adatunk (*gomb-oc*). Az sem egyértelmű, hogy a szintén nyelvújítási alkotásnak tekinthető *gyerkőc* ő-je a képzőhöz számítandó-e. Az bizonyos, hogy a nyelvújítás előtt is csak ritkán fordult elő elsősorban kicsinyítő jelentésármalattal, pl. *gomb-oc* ~ *gomb-óc*, *gömb-óc*. Ma már teljesen elavult toldalék.

Ugyancsak érdekes a *-só/-ső* melléknévképző, amelynek legkorábbi előfordulása 1194-re tehető. Mindent összevetve összesen 21 származékát különböztethetjük meg. Ma már nem hoz létre újakat, úgy tűnik, a nyelvújítás korában kiaknáztak minden lehetőséget, ami még benne rejtett. A képzések alapszava általában helyet jelölő főnév vagy határozószó, a származékok pedig elsődleges értelmüket tekintve 'valamilyen helyen levő' jelentésű melléznevek. Többségük már az ómagyar korból adatolható, *al-só*, *bel-ső*, *el-ső*, *eliül-ső*, *fel-ső*, *innen-ső*, *közép-ső*, *kül-ső*, *túl-só*, *utol-só*, *vég-ső*, de minden bizonnyal a *hátsó* (1536) és a *szélső* (1604) már korábban is megvolt a nyelvben, mint azt az első előfordulásuk jelzi. A Gelejinél (1645) olvasható *közbel-ső* ~ *közöl-ső* szóalak a *közül-ső* előzményének is tekinthető. A nyelvújítók teljessé tették a sort a következők megalkotásával: *ben-ső*, *fen-ső*, *hát-só*, *közben-ső*, *közül-ső*, *mell-ső*, *oldal-só*.

Meg lehet említeni még egy viszonylag ritka igeképzőt is, amely szintén új szavak alkotására ösztönözte a nyelvújítókat. A XIV. század utolsó harmadától (1372 u.) adatolható *-lal/-lel* képzőbokkal alkotott szavak közül jó néhány már kiveszett a nyelvből vagy nyelvjárási szinten maradt. Származékaiban a gyakorító (pl. *fog-lal*, *kér-lel*) és a műveltető (pl. R. *áz-lal*, R. *biz-lal*, R., N. *fagy-lal*, *fáj-lal*, *ér-lel*, *hiz-lal*, N. *kész-lel*) jelleg egyaránt kimutatható. A nyelvújítók főnevekhez is illesztették, pl. *észlel*, *színlel*, *taglal* 'részletez'. Megjegyzendő, hogy a *taglal* első adata még 1582-ből való 'üt, ver' jelentésben.

3.2. Kikövetkeztetett képzők

Az új képzők alapvetően adaptációval jöttek létre, de mivel sok esetben nem világos a képzésmód, nem lehet eldönteni egyértelműen, hogy tévesen kikövetkeztetett képzőket alkalmaztak derivációs formánként vagy elhomályosult képzőket élesztettek-e újra. Ha esetenként az utóbbi eljárás igazolható is, az biztos, hogy a szóalkotók jelentős része a minták keresésekor nem tett különbséget az egyszerű szóvég és az egykori képző között. Ez az elvi hiányosság nem róható fel hibájukul, hiszen az elhomályosult származékokban a képzőelem felismerése mai tudásunkkal sem mindig egyértelmű.

3.2.1. Adaptáció vagy felújítás

A következőkben arra hozok néhány példát, hogy miért jöhet szóba szókincsbővítési eljárásként az adaptáció és a képzőfelújítás egyaránt.

Az ősi eredetű névszóképző *-g*, amely végső soron azonos az igeképző *-g*-vel, egyszerű, elemi képzőként már az ómagyar korban terméketlenné vált. Első adata 1018-ból való. Jellemzően igei alapszóhoz járulhatott, Hangalakját tekintve elsősorban nyílt magánhangzóval kapcsolódott a szótőhöz, pl. *csill-ag*, *mel-eg*, *har-ag*, azonban kimutatható megnyílt, valamint középzárt magánhangzóval is, pl. *vil-ág*, *vir-ág*, ill. *bold-og*. A nyelvújítás korára származékai elhomályosultak. Azonban a nyelvújítók elsősorban az *-ag* vagy *-eg* végű nem feltétlenül képzett (vö. *agyag*, *féreg*, *nyereg*) főnevekből kikövetkeztettek egy *-ag/-eg* képzőt, és ezzel alkottak új szavakat nem csak igei alapszavakból, pl. *ad-ag*, *köt-eg*, *szöv-eg*, *lov-ag*, *össze-g*, *anya-g*, *lény-eg*. Jellemzően nem írhatók le a derivációs szabályok, gyakoriak a nem transzparens képzések igei alapszó esetében is, pl. *töm-eg*. Ennek is köszönhető, hogy hamar elavult a *-g*, illetőleg *-ag/-eg* névszóképző.

A nyelvújítási származékokból kielemezhető *-am/-em* főnévképzőt a nyelvújítók mesterségesen alkották meg a különböző módokon alakult *-am/-em* végű főnevek (pl. az *-m* képzős *foly-am*, az elvonással létrehozott *kellem*) alapján. Létrehozása ebben a megközelítésben adaptációnak számít, de ha azt vesszük figyelembe, hogy mintaként a korábban már elavult, csak néhány, többnyire elhomályosult származékban (*ál-om*, *ör-öm*) megőrződött *-m* névszóképző is szerepel, akkor az új képzésmód legalábbis kapcsolatba hozható az ősi *-m* felújításával is. Jó néhány új szót hoztak így létre igei és névszói tőből egyaránt, pl. *ér-em*, *hajl-am*, *szól-am*, *üt-em*, *üz-em*, *roh-am*, *ill-em*, *jell-em*, *dall-am*, *szell-em*. Akármi volt is a minta, átmenetileg működött, annak ellenére hogy a származékokra vonatkozóan bármiféle szabályszerűséget vagy tendenciát meg lehetne állapítani azon kívül, hogy *-am/-em* végződésű főnevek. Szemantikai szempontból az egyes derivátumokat akár egyedi képzéseknek is tekinthetjük, így érthető, hogy a továbbiakban nem hatott az analógia, a toldalék mára teljesen elavult.

Ősi, egyszerű toldalékaink között számon tartunk egy finnugor előzményre visszavezethető, a gyakorító *-r*-rel azonos eredetű *-r* névszóképzőt, amely már az ómagyar korban sem számított elevennek Főnévi alapszavakhoz járult elsősorban kicsinyítőbecéző funkcióban, de csak elhomályosult származékokból mutatható ki, pl. *bot-or*, *söm-ör*, *tomp-or*, R., N. *od-or* 'odúcska'. A nyelvújítók alkotta *kaland-or*, *mod-or*, *tud-or*, *vid-or*, *töm-ör* képződmények mintái egyaránt lehettek ezek, a latin *-or* végződésű szavak (vö. *gladiátor* magyarítására nyú. *viad-or*), valamint a magyar *-r* végű, de nem képzett szavak is (pl. *bátor*, *komor*).

A NyÚSz.-ban a nyelvújítás kedveltebb képzőinek sorába a névszóképzők közé Szily felveszi az *-ar/-er-t*, melynek származékai *jog-ar*, *lov-ar* 'lovas', *rov-ar*, *szem-er* 'gyógyszerészeti súlymérték: 0,073 gramm', vagyis denominális képzésekben vett részt. Mielőtt bármi szabályszerűséget vagy analógiát keresnénk e szavak megalkotásában, elég utalni arra, hogy a *rovar*-ról tudható, eredetileg *robar* volt, és Bugát szóalkotói buzgalmának köszönhetően összerántással jött létre. A többivel kapcsolatban nem derül ki, hogy alkotóik milyen mintát használtak. Mai nyelvünkben már nem tartunk számon semmilyen *-r* képzőt.

Az ugyancsak ősi eredetű *-p* névszóképző is kevés származékból elemezhető ki, feltehetően már az ősmagyar korban elavulttá vált. Igéhez és névszóhoz is járulhatott. Kialakult zöngés *-b* változata is. Mindkét formájában csak néhány szavunk őrzi: *közép*, *hasáb*, *nyaláb*. A nyelvújítók az általuk alkotott *al-ap*, *szep-ep* főnevek *-p* képzőjét az eredetileg mozzanatos *-p*-vel alakult *telepedik*, *ülepedik*-féle igékből elvont *telep*, *ülep* stb. főnevekből következtették ki. Mai nyelvünkben *-p* névszóképzőt (és igeképzőt) sem tartunk számon, a vele alakult származékok nem elemezhetők.

3.2.2. Adaptáció vagy nyelvjárási alak terjesztése

A kikövetkeztetéssel létrehozott toldalékok között meg kell említeni a *-tyú/-tyű* főnévképzőt is, amely elterjedését minden bizonnyal a nyelvújítóknak köszönheti. Magának a formánsnak a kialakulása is eltér kissé a szokásostól, bár nem példa nélküli. Eredetileg morfémahatár-eltolódással keletkezett, egyes nyelvjárásokban ugyanis bizonyos hangfestő-hangutánzó jellegű *-t* képzős igék folyamatos melléknévi igeneve sajátos hangtani fejlődés következtében *-tyú/-tyű* végűvé vált, pl. *pattantyú* 'pattantó', *pörgettyű* 'pörgető'. A nyelvújítás korában számos hasonló szó került a nyelvbe, pl. *billentyű*, *szivattyú*, *röppentyű*. Ezek alakulhattak mesterséges szóalkotással, de az is elképzelhető, hogy nyelvjárási szóalakok váltak köznyelvivé főnévi értékben. Hasonló végződésű szavak a későbbiekben is keletkeztek, a nyelvérzék a tévesen kikövetkeztetett képzővel új származékokat hoz létre még napjainkban is, pl. *emel-tyű*, *szerken-tyű*, *bizgen-tyű*. Ezzel a képzésmóddal általában valamilyen eszköz, szerkezet tréfás megnevezésére szolgáló szavakat alkothatunk analogikusan.

3.2.3. Koholt képzők

Van néhány olyan, a nyelvújítás idejéből adathozható suffixumunk, amely biztosan a „koholt”, vagyis ráértéssel vagy szóvég-megelevenítéssel mesterségesen létrehozott képzők közé sorolható. Ezek mindegyike névszóképző. A leggyakoribbak közül való a *-da/-de* és az *-onc/-enc/-önc*, néhány új szó alkotásához felhasználták többek között a *-ca/-ce* és a *-ma/-me* szóelemeket is.

A *-da/-de* főnévképző első adata 1787-ből való. A nyelvújítók feltehetőleg a *ka-loda*, *csárda* szavak végződését elevenítették meg, majd tömegesen alkottak vele új szavakat leggyakrabban igei alapszóból a cselekvés helyének megnevezésére, pl. *tano-da*, *gyül-de*, de főnévhez is illesztették, pl. *csillag-da* 'csillagvizsgáló', *zene-de*. Az ortológusok szabálytalannak ítélték, kíméletlenül és elég eredményesen irtották az ilyen képzéseket. (A képző történetéről részletesen T. Somogyi 2002). A viszontagságok ellenére számos származéka napjainkig megmaradt, pl. *fon-oda*, *fog-da*, *önt-öde*, *ből-cső-de*, de a *-da/-de* képző az új szavak alkotásában átmenetileg jelentősen visszaso-

rult. Teljesen nem avult el, a mai nyelvhasználatban újra felfedezték. Az újabb szóalkotások pl. *kajál-da*, *másol-da*, *napoz-da* 'szolárium', már olyan mennyiségben fordulnak elő, hogy a *Magyar grammatikában* a termékeny képzők találjuk (Keszler 2000: 317–8). Ladányi is foglalkozik a *-da/-de* produktivitásának kérdésével. Bár egyelőre még nem sorolja a produktív képzők közé, úgy látja, hogy bizonyos szabályszerűségek már mutatkoznak a termékeny minta alkalmazásában (2007: 142, 2008: 382).

Az 1786-tól adatolható *-onc/-enc/-önc* is a nyelvújítóktól tévesen kikövetkeztetett toldalék. Nagy számban alkottak vele igékből, főnevekből, melléknevekből és kötött tövekből is személyt jelölő főneveket, pl. *küld-önc*, *kedv-enc*, *új-enc*, *vad-enc* 'vadember', *tan-enc*, *kül-önc*, amelyek gyakran melléknevesültek is. Jó néhányuk mára gúnyos, lekicsinylő vagy rosszálló jelentésárnyalatban használatos, pl. *bér-enc*, *kéj-enc*, *kegy-enc*, *ifj-enc*, *udvar-enc*. Főleg ezzel a jelentéstartalommal keletkezhet még egy-egy újabb származék, pl. *nyomor-enc*, de a képző alapvetően már nem tekinthető produktívnak.

A ritkábbak közül való a *-ca/-ce* névszóképző. A magyarban meghonosodott *-ca/-ce* végű jövevényszavak (szláv *pálca*, *mérce*, olasz *tálca*) végződését a nyelvújítók képzőként alkalmazták például az *ál-ca*, *tár-ca*, esetleg a *ken-ce* és a csak kísérletként jelentkező *él-ce* 'élc' szóalakok megalkotásakor. Új szavak képzésében ez a formáns már nem vesz részt.

Ugyancsak ritka a *-ma/-me* névszóképző. A nyelvújítók a *-ma/-me* végű szavak (pl. *elme*) alapján mesterségesen következtették ki. Igékből is, névszóból is alkottak vele származékokat, pl. *ad-oma*, *gyur-ma*, *játsz-ma*, *ér-me*, *szőr-me*. Ma már teljesen elavult toldalék.

3.3. Régi képzők – új képzőbokrok

A nyelvújítás során hoztak létre új képzőbokrokat is, illetőleg korábban ritkán előforduló képzőösszetételeket tettek gyakorivá, termékeny mintává. Ezeknek a jellemzője, hogy régi képzőket alkalmaznak az új szavak megalkotásakor, az újdonság abban rejlik, hogy a kérdéses képzőket mindig együtt kapcsolják a szótőhöz, közbenső szóalakat nem hoznak létre. A nyelvújítók a leginkább kedvelték a *-sít*, az *-ászat/-észet*, a *-lat/-let*, a *-zat/-zet* képzőbokrokat, sőt a *-sít* mellett megjelent a *-sul/-sül* és a *-sodik/-sedik/-södik* is az *-ít*: *ul/-ül* ~ *-ít*: *-odik/-edik/-ödik* párhuzamos képzések analógiájára.

A *-sít* már 1604 óta (*fiasít*) adatolható, de csak a XIX. század elejétől tekinthető képzőbokornak, amikor az *-ú/-ű*, *-ó/-ő* magánhangzóra végződő főnevekhez, melléknevekhez – főleg az *-s* végű melléknevek hatására – úgy kezdték illeszteni az *-ít* képzőt, hogy közbeiktatták az *-s*-t. Az így létrejött *-sít* funkcióját tekintve nagyrészt a denominális *-ít* képző változatának minősíthető. Elsősorban 'valamilyenre tesz, valamivel ellát' jelentésű származékokat alkottak vele, pl. *fiú-sít*, *célszerű-sít*, *állandó-sít*, *egyszerű-sít*, *hiú-sít*. Később már mássalhangzóra végződő főnevek mellett is megjelent. Egyéb alkalmazására csak egyetlen deverbális példát tudunk felhozni (*ért-esít*), és mindössze két olyan eset van, amelyben megőrződött ragos szóalak továbbképzésében (*szembe-sít*, *kézbe-sít*). Ma leginkább főnévi alapszavak mellett számít termékenynek, pl. *állam-osít*, *gép-esít*, *bruttó-sít*.

Az *-ászat/-észet* elemei ősi eredetű képzők. Az *-at/-et* deverbális nomenképző gyakran kapcsolódott a denominális *-ász(ik)/-ész(ik)* képzős igékhez; a *hal-ász-at*, *vad-ász-at* típusú képzések teljesen megszokottak és szabályosak voltak. A *hal-ász* és *vad-*

ász szóalak főnévi értékben is létezik, hiszen az *-ász/-ész* főnévképző gyakori, sőt a nyelvújítók még több új szót is alkottak vele. A továbbképzéseknél azonban nem érvényesült, hogy az *-at/-et* szigorúan deverbális képző. Így jöhettek létre közbenső igei származék nélkül is, pl. *fodr-ászat, méh-észet, gyógy-ászat, fest-észet stb.* Mivel az *-at/-et* formánst továbbra is deverbális főnévképzőnek tartjuk, ezért az *-ászat/-észet* képzőegyüttest képzőbokornak kell tekintenünk, ha nem tudunk kielemezni egy *-ász(ik)/-ész(ik)* képzős denominális igt. A mai nyelvben még inkább érvényesül képzőbokor jellege, mert ma már nincs pl. *fest-ész* szavunk (a NyÚSz.-ban szerepel) csak *fest-ő*, viszont van *fest-észet* stb. Ezekben már semmiképpen sem értelmezhetjük az *-ász/-ész* és az *-at/-et* névszóképzők egyszerű kapcsolataként.

A *-lat/-let* az adatok szerint először 1792-ben bukkant fel képzőbokorként. Az *-l* képzős igeiből továbbképzett *-at/-et* képzős főnevek analógiájára a nyelvújítók terjesztették el. Hozzátették igehez, névszóhoz, így jött létre, pl. *magas-lat, táv-lat, egy-let, értekezlet, kész-let, kör-let, vég-let: cím-let, szigor-lat, üz-let, több-let.* A szóalkotásokban nem figyelhető meg produktív szabály, ma már nem is hozunk létre vele új szavakat.

A *-zat/-zet* már a XIII. század elején megfigyelhető mint képzőkapcsolat, bár feltehető, hogy ekkor még nem bokrosult. A nyelvtörténet későbbi időszakaiban is gyakori volt, hogy *-z* képzős igeiből *-at/-et* képzővel főnevet alkottak, de a *-zat/-zet* képzőbokorra válása biztosnak a nyelvújítástól mondható, ekkortól lehet megfigyelni, hogy egyértelműen hiányzik a nyelvből a közbenső igei származék. Az *-at/-et* funkciójának megfelelően elvont főneveket alkot, de kialakult gyűjtőnévképzői szerepe is. A nyelvújítóknak köszönhető a legtöbb idesorolható származék, pl. *dombor-zat, homlokzat, személy-zet, növény-zet, fedél-zet, gyökér-zet, haj-zat, izom-zat, bohó-zat, kő-zet, láb-azat, mód-ozat.* Gyakori toldalék, ma sem tekinthető elavultnak.

3.4. A funkcióváltozások

A megújított és a felújított képzőkkel alkotott származékok, a képzésminták áttekintése során többször is szóba került, hogy a nyelvújítók nem ragaszkodtak az eredeti funkciókhoz, sokszor nem foglalkoztak a szófaji vonatkozásokkal, leginkább az alapszó szófaja volt közömbös, de az is előfordult, hogy a származékszó szófaja tért el a mintától. Azokat a szabályszerűségeket, amelyeknél egy-egy képző rendszeresen vagy esetlegesen ragos szóalakokhoz is járulhat nyelvújítási minták következtében, nem tekintem a tárgykörünkhöz tartozónak, így most külön nem foglalkozom velük (vö. *nagyban-i, részben-i; újrá-z, kézbe-sít, szembe-sít, hátra-lék* stb.).

3.4.1. Deverbális képzők denominális funkcióban

Már az eddig tárgyalt képzők között is több olyannal találkozhattunk, amely eredetileg kizárólag vagy jellemzően igei alapszóhoz járult, a nyelvújítók azonban névszókhoz vagy más szófajokhoz is illesztették. Ezek közül volt már szó a *-mány/-mény* főnévképzőről. Korábban nemcsak hogy kifejezetten deverbális képző volt, hanem ezen belül is csak tárgyias igeik kaphatták meg. (A példákat l. 3.1.1. pontban.) Arra viszont fel kell hívni a figyelmet, hogy a denominális és deadjektívális képzések nem terjedtek el, a ma is kielemezhető képzésmódoknál az alapszó túlnyomórészt ige.

A *-vány/-vény* szintén főnévképző, nagy számú származékainak elemzésekor ugyancsak megállapíthatjuk, hogy elsősorban igehez kapcsolódik, a *-mány/-mény* kép-

zöhöz hasonlóan leggyakrabban a cselekvés eredményét vagy tárgyát jelöli, pl. *tanítvány, önt-vény, olt-vány*. A nyelvújítók ezt a képzőt is kedvelték, és számtalan új szót alkottak vele, pl. *ültet-vény emel-vény, alapít-vány*; sőt egy főnévhez is illesztették, *jel-vény*. Ma is gyakori, de már természetlennek tekinthető toldalék annak ellenére, hogy egy-egy új származékot még létrehozhatunk vele, pl. *rendezvény*.

Itt is megemlíthetjük az *-ár/-ér* deverbális névszóképzőt. Ha eltekintünk attól, hogy a nyelvújítási képzések mintájaként a szlávból nyelvünkbe került *-ár* végű foglalkozásnevek is szolgálhattak, akkor nagyon markáns funkcióváltozásról beszélhetünk, mivel az új származékok jelentős része denominális képzésű (mint *bank-ár, titk-ár, tűz-ér*). Ha viszont figyelembe vesszük, hogy az új foglalkozásnevek létrejöttére mind az ősi *-ár/-ér* képzőnk, mind a szláv *-ár* morféma hatással volt, akkor ezt nem állapíthatjuk meg egyértelműen.

Más a helyzet a *-g* névszóképzővel. A nyelvújítás előtti, elhomályosult származékairól nyelvtörténeti elemzéssel megállapítható, hogy igei alapszóból jöttek létre, de az igető önállóan már nem fordult elő. Tehát nem működhetett olyan minta, amely gátolta volna a más szófajból kiinduló képzéseket.

A *-lék* főnévképzőbokr is eredetileg igékhez kapcsolódott, pl. *áz-alék, főz-elék, mos-lék*, de a nyelvújítók az alapszó szófajától függetlenül alkottak vele új szavakat, pl. *jut-alék, told-alék, hátra-lék, száz-alék, ezr-elék, roncs-alék*.

A *-lal/-lel* igeképzőbokr is azok közé a toldalékok közé tartozik, amelyeknek a nyelvújítók által valamennyire módosult a szófaji meghatározottsága, mivel főnevekhez is illesztették. Arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy már a XVI. században is jelentkezett denominális képzésben (*taglal*). Mivel túl sok származékban nem lehet megfigyelni ugyanúgy, mint a *-lék* főnévképzőt, jelentős mennyiségi változásokról a szófaji kiindulás tekintetében sem beszélhetünk.

3.4.2. Denominális képzők deverbális funkcióban

Azok közül a képzők közül, amelyek eredetileg jellemzően névszóhoz kapcsolódhattak, de a nyelvújítók ezt az irányultságát módosították, az egyik legismertebb az *-ász/-ész* foglalkozásnév-képző. Már a TA.-ban is denominális nomenképzőként szerepel (*luazu > lovász*). A nyelvújítás koráig csak főnevekhez járulhatott, pl. *hal-ász, kert-ész*, de a nyelvújítók igei alapszóhoz is kapcsolták, pl. *épít-ész, szül-ész, fest-ész, út-ész, költ-ész, nevel-ész, történ-ész, búv-ész*. Korlátozott produktivitású, de ma is élő névszóképző, esetenként tréfás jelentésárnyalattal, pl. *finnugr-ász*. A mai nyelvben is meglévő származékait tekintve megállapíthatjuk, hogy erős többségben vannak a denominális képzések.

A másik kedvelt foglalkozásnév-képzőt fentebb már tárgyaltam. A nyelvújítóktól felújított *-nok/-nök* mint tipikus nyelvújítási képző működött, nem volt fontos az alapszó szófaja (*írnok ~ tollnok*), ezt igazolják az előzőekben felsorolt példák is.

A kicsinyítő képzők alapvetően denominális származékokat hoznak létre. Az ősmagyar korig visszavezethető *-ka/-ke* képzőbokr az általános kicsinyítés-becézés (pl. *egér-ke, Gyur-ka*) mellett kifejezhet valamire jellemzőt, valamihez hasonlót, pl. *otthon-ka* 'otthoni ruha', valamint *-ó/-ő* képzős melléknévi igenévhez járulva jelölheti az alapszóban kifejezett cselekvés eszközét, helyét is, pl. *fúvó-ka, ülő-ke, járó-ka*. (Ez utóbbiakban az *-ó/-ő + -ka/-ke* mint *-óka/-őke* képzőbokr is értelmezhető.) A nyelvújítók nem

egyszer igetőhöz is kapcsolták, pl. *talál-ka*, *zár-ka*, *röp-ke*. Ma is eleven toldalék, de igéhez nem tehető.

3.4.3. Egyéb szófaji szabálytalanságok

Egyes képzéseknél nemcsak a kiinduló szófaj változhatott meg, de az is előfordult, hogy ugyanazzal a képzővel már nem főnevet, hanem melléknévet hoztak létre. Ennek egyik példája a *-sdi* névszóképző, amely az *-s* melléknévképző és a kicsinyítő értelmű *-di* morféma kapcsolatából keletkezett feltehetően már az újmagyar korban. Az első adat 1787-ből való. Származékai általában valamilyen játékot vagy nem komoly tevékenységet neveznek meg, pl. *szembekötő-sdi*, *katoná-sdi*, *színház-asdi*, *alkotmány-osdi*. A *-sdi*-t képzőbokorként a nyelvújítók felhasználták más jellegű képzésekre is. Így alkották az *ó* 'régí' melléknévből az *ó-sdi* melléknévet, valamint az *élő* igenévből az *élő-sdi* főnevet. Ezek elszigeteltek maradtak. A köznyelvben viszonylag ritka, de termékenynek tekinthető képzésmód, ha nem mint összetett képzővel, hanem *-s* képzős főnevek, melléknévi igenevek mellett jelentkező *-di* toldalékkal számolunk (vö. Ladányi 2008: 394).

Más kérdést vet fel a *-lag/-leg* határozószó-képző (más felfogás szerint rag), amely főleg mód- és állapotkifejező határozószavakban fordul elő már első ómagyar kori jelentkezésétől (1372 u.) kezdve, pl. *keserű-leg* 'keserűen', *véges-leg* 'befejezésképpen'. Elsősorban *-i* képzős mellénevekhez és folyamatos melléknévi igenevekhez kapcsolva mai nyelvünkben is eleven és gyakori toldalék, pl. *atyai-lag*, *házi-lag*, *kérdő-leg*. A nyelvújítók szívesen alkottak vele új szavakat főnevekből és egyéb szófajokból is, pl. *szín-leg*, *arány-lag*, *eset-leg*, *át-lag*. Alkalmazták deverbális névszóképzőként is, pl. *üt-leg*, *mér-leg*, de ez utóbbi funkcióiban nem vált termékennyé.

3.5. A gyakoriság megváltozása

Ha a nyelvújítási képzések közül a termékeny szóalkotási mintákat tekintjük, és nem az esetleges, morfológiailag nehezen értelmezhető származékokat, akkor az egyes, érintett képzők esetében a gyakoriság megváltozása látszik a legszembetűnőbbnek. Olyan képzőgyakorisági lista, amelyből kiderül, hogy az egyes képzők hány különböző származékban szerepeltek egy-egy nyelvtörténeti korszakban, nem áll rendelkezésre. A problémafelvetés szintjén azonban egyelőre az is elégnék látszik, ha történeti szempontból a TESz., illetőleg az EWUng. és a NyÚSz. szócikkeinek adatai, valamint a TNyt. és D. Bartha Katalin (1958) megállapításai alapján próbálunk következtetéseket levonni a gyakoriság vonatkozásában. A mai nyelvet illetően viszont rendelkezésre áll Janurik Tamás képzőszótára, amelyből jól fel lehet mérni az egyes képzők típusgyakoriságát. A NyÚSz. nagy segítséget jelent abban, hogy meg tudjuk ítélni a nyelvújítás szerepét egy-egy képző gyakoriságának alakulásában, bár pontos adatok nem állnak rendelkezésre, mint ahogy arról sem, hogyan alakultak a gyakorisági mutatók a nyelvújítás után. Erről a legtöbb esetben csak feltételezéseink lehetnek.

Természetesen a következő összefoglalásban nem lehet sorra venni az összes nyelvújításban érintett képzőt. Szemléltetésképpen azok közül válogattam, amelyek a legjellemzőbben viselkedtek a tekintetben, hogy a ritka képzők gyakorivá, vagy a viszonylag sűrűn előfordulók még gyakoribbá, illetőleg nagyon gyakorivá váljanak.

Gyakorlati szempontból egyelőre csak két csoportba sorolom a példákat. Ha Szily a NyÚSz.-ban 50-nél több származékszót sorol fel egy képzőnél vagy egyéb forrásból ilyen mennyiségre vissza tudunk következtetni, illetve ha kb. 50 nyelvújítási szóalkotása a mai nyelvben is adatolható, akkor ezt jelentős növekedésnek minősítem. Ha egy képző legalább 20–25 nyelvújítási képzésben vett részt, és az így keletkezett származékok döntő többsége ma is él, akkor erős növekedésről beszélhetünk. Az köztudott, hogy Szily viszonylag sok olyan származékot is a nyelvújítóknak tulajdonít, amelyek már jóval korábbról is adatolhatók. Ezek tisztázása és más adattárak, újabb korpuszfeldolgozások figyelembevétele a későbbiekben árnyalhatja képet.

3.5.1. Jelentős növekedés

Jó néhány képzőt a nyelvújítók annyira felkaptak, hogy a NyÚSz.-ban is szótározott származékainak száma nemcsak 50, hanem 100 fölé is kerülhetett. Ilyen a korábban deverbális és denominális verbunkképzőként sem ritka *-ít*, amellyel a nyelvújítás korában számtalan új szót hoztak létre elsősorban melléknévből és főnévből, pl. *alak-ít*, *egyén-ít*, *egyenl-ít*, *kicsiny-ít*, de alkalmazták határozószók továbbképzésére is, pl. *hamar-ít*, *tovább-ít*, *távol-ít*. Természetesen néhányszor igékhez is hozzátették, pl. *izz-ít*, *oml-ít*, *örvend-ít*. A NyÚSz.-ban felsorolt származékai közül jó néhány valójában *-sít* képzős, többüket megtaláljuk a *-sít* szócikkében is, pl. *fiú-sít*, *egyszerű-sít*, *népszerű-sít*, *mozgó-sít*, *tanú-sít*. Ennek oka, hogy Szily a két képző összefüggéseire is fel akarta hívni a figyelmet. Ha ezeket a derivátumokat leszámítjuk, akkor is nyilvánvaló, hogy denominális funkciójában nemcsak gyakori, hanem produktív formánsként működött. Elsősorban 'valamilyenné, illetőleg valamivé tesz' értelemmel szolgált termékeny mintául. Sok olyan szó is szerepel a listában, amelyet a nyelvhasználat végül nem fogadott be, de az *-ít* névszókból – különösen – melléknevekből ma is hozhat létre új szavakat.

Az *-ít* képzős származékokkal párhuzamosan jelentősen megnőtt az *-ul/-ül* képzős szavak száma is, bár korántsem ugyanolyan mértékben. Ezekből is le kell vonni a *-sul/-sül* képzőbokkal alkotottakat, pl. *érvényesül*, *összpontosul*. (Anélkül, hogy belebonyolódnánk a kapcsolódási szabályokba, itt kell utalni arra, hogy a legtöbb *-ít*-tel alkotott igének potenciálisan ma is létrehozható az *-ul/-ül* -vagy *-odik/-edik/-ödik* képzős párja.)

Az ősmagyar kor végén vagy az ómagyar kor elején kialakult *-kodik/-kedik/-ködik* igeképzőbokor a nyelvújítást megelőzően is meglehetősen gyakori volt. Igéhez és névszóhoz is kapcsolódhatott. Igéből elsősorban visszaható, illetőleg kölcsönös cselekvést kifejező származékokat képzett, pl. *mos-akodik*, *ruház-kodik*, *fésül-ködik*, illetőleg *gyűlöl-ködik*, *társal-kodik*. A deverbális származékok analógiájára elterjedt főnevek, melléknevek továbbképzésében is. Névszói alapszó mellett általában azt fejezte ki, hogy 'valaki vagy valaminek megfelelően vagy valamilyen minőségben működik vagy viselkedik', pl. *majom-kodik*, *kényes-kedik*, *bátor-kodik*, *hangos-kodik*, *fejedelem-kedik*. Ebben a funkciójában ma is gyakori, sőt termékeny toldalék. A nyelvújítás korában tovább nőtt a *-kodik/-kedik/-ködik* képzős szóalakok száma, különösen a denominális származékok szaporodtak meg, bár a NyÚSz.-ban (vö. 390) felsorolt Faludi-féle szóalkotásokból nem sok maradt meg. Ha az *s*-sel, *l*-el vagy *n*-nel kiegészült formánsokat (*-skodik/-skedik/-sködik*, *-lkodik/-lkedik/-lködik*, *-nkodik/-nkedik/-nködik*) egyszerűen a

-kodik/-kedik/-ködik változatainak tekintjük, akkor még hosszabb azoknak a szavaknak a listája, amelyek idetartoznak. Megjegyzendő, hogy Szily sem különítette el őket.

A nyelvújítók szókincsbővítési tevékenysége következtében a névszóképzők közül a jellemzően deverbális *-alom/-elem ~ -dalom/-delem, -mány/-mény* és *-vány/-vény* képzős szavak száma nőtt meg látványosan. Ma már egyik említett formáns sem tekinthető produktívnek, de mindegyik gyakori, aminek az oka a nyelvújítási népszerűségükben keresendő.

Az *-alom/-elem* főnévképző a XII. század vége óta, a *-dalom/-delem* a XIV. század közepe óta adathozható. Funkciójukat, jelentésüket tekintve azonosak, esetenként váltakozhattak is, vö. *győz-edelem ~ győz-elem, biz-odalom ~ biz-alom*. A kielemezhető *-d* végű igék mellett az *-alom/-elem* még inkább összemosódik a *-dalom/-delem*-mel. A nyelvújítók szívesen alkottak velük – nem csak igéből – elvont fogalmak jelölésére használatos szavakat, pl. *történ-elem, függ-elem, vél-elem, érz-elem, fárad-alom, társ-adalom, ir-odalom, jav-adalom, ill-edelem, szab-adalom*. Ezek jellemzően szemantikai képzések, mivel az alapszó és a származékszó között a jelentéskapcsolat nehezen értelmezhető, nem tekinthetők transzparensnek. Termékeny mintául a későbbiekben nem tudtak szolgálni, az elvontság kifejezése iránt megnőtt igényekhez viszont nagyon jól tudtak alkalmazkodni.

A *-mány/-mény* képzőről más vonatkozásban már volt szó. A nyelvújítást megelőzően már elavulóban volt, de jól elemezhető származékai mintaként szolgáltak a jelentős mennyiségű új szó gyártásához. Közülük nem egy kérészéletűnek bizonyult, ez kiderül abból is, ha csak a NyÚSz. Függelékében felsorolt szavakat keressük a későbbi szótárakban – sokukat hiába. Ennek ellenére ma is sok, nyelvújítási eredetű *-mány/-mény* képzős szót használunk, pl. *állít-mány, enged-mény, fest-mény, hagyomány, követel-mény, tanul-mány, vél-emény*, tehát a nyelvújítók gyakorivá tették. Szórványos újrjelentkezése ellenére produktivitását mára már elvesztette.

A *-mány/-mény*-nyel váltakozva alkalmazták a nyelvújítók a szintén elavulóban levő *-vány/-vény*-t, pl. *fest-vény ~ fest-mény, intéz-vény ~ intéz-mény*. A két képző már a régi nyelvben is erős alaki és funkcionális rokonságot mutatott. Egyes nyelvújítók azonban megpróbálták szétválasztani őket úgy, hogy a *-mány/-mény*-nyel csak tárgyias, a *-vány/-vény*-nyel pedig csak tárgyatlan igékből lehessen új szavakat alkotni. Azonban hiába próbálták az *ered-mény*-t *ered-vény*-re, az *indít-vány*-t *indít-mány*-ra cserélni, a két képző között csak a kezdő mássalhangzóban van különbség. A *-vány/-vény*-t is sikerült gyakorivá tenni, ma is jóval több, mint 50 szóból tudjuk kielemezni, pl. *ér-vény, igazol-vány, kiált-vány, lát-vány, szerel-vény*, produktivitása azonban szintén átmenetinek bizonyult, újabb származéknak csak a már említett *rendez-vény* tekinthető.

3.5.2. Erős növekedés

Ugyan nem tudunk felsorolni csak 20–30 olyan származékot, amelyeket a következőkben említett képzőkkel hoztak létre a nyelvújítók, de közülük a ma is élőknek a kétharmada vagy legalább a fele nyelvújítási eredetű.

Az igéképzők közül az *-aszt/-eszt* is ide tartozik. Korábban nem volt gyakori. Érdekessége, hogy esetenként névszóhoz is kapcsolódhatott, pl. *lyuk-aszt*. Az *-aszt/-eszt* képzős igék többnyire az *-ad/-ed* gyakorító képzős tárgyatlan igékkel állnak szemben, pl. *támaszt : támad, éleszt : éled*. A nyelvújítóktól alkotott képzéseknél gyakran hiány-

zik a párjuk, főleg ha önálló szavakhoz, és nem kötött tövekhez illesztették, pl. *növ-eszt*, *fogy-aszt*, *öml-eszt*. Az is előfordult, hogy éppen a nyelvújítók hozták létre valamely *-ad/-ed* képzős ige párjaként az *-aszt/-eszt* képzős szóalakot, pl. az 1544 óta adatolható *heg-ed* mellé analógiásan megalkották a *heg-eszt* derivátumot 1805-ben; a *korh-ad* első adata 1595-ből származik, a *korh-aszt-é* pedig 1836-ból.

Mivel a nagyon produktív *-at/-et* ~ *-tat/-tet* mellett nem igazán volt szükség más műveltető képzőre, az *-aszt/-eszt* hamar visszaszorult. Denominális képzőként mindig nagyon korlátozott volt a használata, a nyelvújítás idején is csak egy-két ilyen származéka keletkezett, pl. *jeg-eszt*, *mély-eszt*.

A másik jellegzetes nyelvújítási igeképző az *-ong/-eng/-öng*. Az eredetileg deverbális, illetve hangfestő-hangutánzó tövekhez kapcsolódó gyakorító funkciójú formáns hangzása miatt a nyelvújítók nagyon költőinek tartották, igéhez és más szófajú szóhoz is gyakran illesztették, pl. *borz-ong*, *bus-ong*, *der-eng*, *düh-öng*, *forr-ong*, *jaj-ong*, *öml-eng*, *terj-eng*, *ujj-ong*. Származékai nem tekinthetők transzparensnek, valószínűleg ezért nem tudott igazán termékenyé válni. Annak ellenére, hogy ma is sok szóalakból kielemezhető, már elavultnak számít.

A főnévképzők közül a korábban bemutatott, eredetileg nem nagyon termékeny, kevés számban adatolható *-ály/-ély* és *-ány/-ény* is az erősen megnövekedett gyakoriságú, már terméketlen formánsok közé tartozik. Ezt bizonyítja, hogy azoknak a szavaknak körülbelül a fele, amelyekből az *-ály/-ély*, illetve *-ány/-ény* képző ma is kielemezhető, a nyelvújítás korában tudatos szóalkotással keletkezett.

Az 1193 óta adatolható *-atag/-eteg* névszóképző főleg igei alapszavak mellett mutatható ki. A régebbi származékok között több főnevet is találunk, pl. *görgeteg*, *forgatag*. Később azonban jellegzetes melléknévképzőként működött, a nyelvújítók is főként ebben a szerepben alkottak vele új szavakat, pl. *álm-atag*, *ing-atag*, *élv-eteg*, *rosk-atag*, bár néhány főnevet is létrehoztak, pl. *szörny-eteg*, *zuh-atag*. Úgy látszik, hogy jó néhány esetben az *-ad/-ed* : *-aszt/-eszt* képzőpár egészül ki vele analógiásan, pl. *herv-ad* : *herv-aszt* : *herv-atag*, *sáp-ad* : *sáp-aszt* : *sáp-atag*. A nagyon kedvelt nyelvújítási formánsok közé tartozott, de sok származéka kiesett a nyelvhasználatból, pl. *tesp-eteg*, *sorv-atag*, *tév-eteg*, *lank-atag*. Ma már elavultnak tekinthető, a vele képzett melléknéveknek gyakran régies vagy túlzottan választékos stílusértékük van.

4. Eredmények és következmények

A bemutatott példák áttekintése után érdemes összefoglalni, hogy a nyelvújítást megelőző időszakhoz képest mit értek el a nyelvújítók a képzők fel- és megújításával, illetve az új(nak tekinthető) formánsok hogyan hatottak a szóképzési rendszer egészére a nyelvújítást követően.

A legszembevetőbb, hogy részben vagy teljesen új képzők jelentek meg és kaptak helyet a szóképzési rendszerben. Ez mindenképpen gazdagította a képzőállományt akkor is, ha többségük ma már (újra) terméketlen. A kielemezhető képzők és a transzparens származékok a további megújulás lehetőségét rejtik akár analógia, akár egyedi szóalkotási törekvések formájában, vö. *kiosztmány*.

Megnőtt a képzőszinonimitás. Különösen jellemző ez a valamiféle elvontságot kifejező deverbális nomenképzők körében. A képzőfelújításoknak köszönhető, hogy a jelentés- és stílusárnyalatok jól érzékelhető megkülönböztetésére alkalmas különböző

szinonim képzők egy szócsaládban való megjelenésükkel gyakran új szerepet kaptak, pl. *ad-at, ad-ag, ad-alék, ad-omány, (be)ad-vány, érz-és, érz-et, érz-elem, érz-ék, érz-emény* stb.

Nagy hatása van az új, termékeny, illetve termékennyé váló minták jelentkezésének. Ez elsősorban az adaptált és az újonnan bokrosult képzők körében figyelhető meg, pl. *-da/-de: kajál-da, másul-da, napoz-da, fal-oda, bőr-de, gombóc-da*, illetőleg *-sít: államo-sít, gépe-sít, bruttó-sít, turbó-sít, zanzá-sít* stb. Az egyedi képzések mintává válása továbbra is elszigetelt jelenség, illetőleg a költői nyelv hatókörébe utalható.

A nyelvújítási képzések következtében a szófaji meghatározottság szerepe átértékelődött, bár sokáig a szabálytalanságok körébe utalták az olyan funkcióváltást vagy -módosítást, amikor tipikus deverbális képzők nem csak igehez járulhattak, pl. *or-mány* (eredetileg *orr-mány*), *körül-mény*, vagy foglalkozásnév-képzőkkel nem csak főnevekből lehetett foglalkozásnevet képezni, pl. *szül-ész, épít-ész, hord-ár*. Ma már ezeket elsősorban az analógia és a termékeny minta szempontjából ítéljük meg.

Az egyes képzőkkel alkotott származékok nagy száma miatt a képzőlistában gyakorisági átrendeződés következett be, korábban ritka képzők meglehetősen gyakori-vá is válhattak, ezt tapasztalhattuk többek között az *-ály/-ély, -ány/-ény* és *-atag/-eteg* névszóképzőknél.

A gyakoriság megnövekedése a produktivitásra is kihat, de csak abban az időszakban, amikor az új képzések létrejönnek. Ha a képző funkciója és jelentésszuktúrája, hatóköre nem írható le elég világosan, túl sok a kivétel, az egyedi képzés, a származékok jelentős része nem transzparens, az analógia nem válik igazán termékeny mintává, a formáns terméketlen, annak ellenére, hogy sok származékból kielemezhető. Ez történt többek között a rövid időn belül nagy tömegű új szót alkotó *-mány/-mény*-nyel és *-vány/-vény*-nyel is.

Végeredményben, ha összehasonlítjuk a mai magyar szóképzési rendszert az alapnyelvből örökölt képzőrendszerrel, akkor nem a szabályosság-szabálytalanság kérdése kerül a középpontba, hanem a rendszer megőrződése vagy átalakulása. A lényeg az, hogy mind a felújított, mind a megújított, mind az adaptált képzőkkel alkotott új származékok életképesnek bizonyultak, és jó néhányuk nem kivételként, hanem termékeny mintaként került be a rendszerbe. Egyetérthetünk Tolnaival: „Nem vált be az ortológusok aggodalma, kik attól féltették nyelvünket, hogy az újítás kifordítja valójából, idegenné, érthetlenné, zűrzavarossá teszi” (i. m. 214).

HIVATKOZÁSOK

ÉKsz.² = Pusztai Ferenc főszerk. 2003: *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

ESz. = Zaicz Gábor főszerk. 2006: *Etimológiai szótár*, Budapest, Tinta Könyvkiadó.

EWUng. = Benkő Loránd szerk. 1992–1993: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1–3*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

MKSz. = Janurik Tamás 2009: *Magyar képzőszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

NyÚSz. = Szily Kálmán 1902–1908: *A magyar nyelvújítás szótára*, Budapest.

TESz. = Benkő Loránd szerk. 1967–1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

- TNyt. = Benkő Loránd főszerk. 1991–1992: *A magyar nyelv történeti nyelvtana I–II*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- UEW. = Rédei Károly szerk. 1988–1991: *Uralisches Etymologisches Wörterbuch I–II*, Budapest – Wiesbaden, Akadémiai Kiadó.

- D. Bartha Katalin 1958: *A magyar szóképzés története*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Fábián Pál 1984: *Nyelvművelésünk évszázadai*, Budapest, Gondolat Kiadó.
- Keszler Borbála 2000: A szóképzés, in Keszler Borbála szerk.: *Magyar grammatika*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 307–46.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk. 2003: *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris Kiadó.
- Ladányi Mária 2007: *Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek* (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 76.), Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Ladányi Mária 2008: Produktivitás és analógia a szóképzésben: a magyar főnévképzés néhány esete, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* **22**, 349–430.
- T. Somogyi Magda 1984: A nyelvújítási képzések és mai magyar nyelvünk szóképzési rendszere, *Magyar Nyelv* **80**, 305–13.
- T. Somogyi Magda 1987: *A passzív igetövek leíró vizsgálata a magyarban*, Budapest, Akadémiai Kiadó = *Nyelvtudományi Értekezések* **125**.
- T. Somogyi Magda 2000: *Toldalékrendszerezésünk vitás kérdései* (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 3.), Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- T. Somogyi Magda 2002: A *-da/-de* képző diadala, in Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám szerk.: *Éltető anyanyelvünk. Írások Grétsy László 70. születésnapjára*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 432–6. (É. n.)
- Tolnai Vilmos 1929: *A nyelvújítás*, Budapest.
- H. Varga Márta 2000: Egyszerű vagy összetett képzők? *Magyar Nyelvőr* **124**, 514–9.